

G. De Schutter

Stelsel en omlening in taal: nog eens het IPP-effect

Summary

The grammatical rule that converts an expected past participle into an infinitive in constructions like German “*dass er es hat machen können* (*gekonnt)” exists in many Continental West Germanic dialects. The phenomenon is known as the IPP (infinitivus-pro-participio) effect (in German: “Ersatzinfinitiv”). In the Dutch language area the phenomenon is common to all dialects in Belgium, and to all those south of “West-Frisia” (i.e. the northern and central parts of the province of North Holland), and west and south of the IJssel river. It does not exist in the autochthonous dialects of the provinces of Frisia and Groningen, and the northern half of Drenthe. Between those two areas a transitional zone (the region known as West-Frisia in North Holland, the Stellingwerven, southern Drenthe, Overijssel and the eastern part of Gelderland) exists, where some constructions appear to have been taken over from the central and southern area, where IPP is the common procedure.

In this text elements are presented in favour of the assumption that the IPP effect is linked to the reorganisation brought about by rules governing the order within verbal clusters in a large number of dialects. By this procedure constructions were created with the syntactic core verb preceding what was originally its complement (e.g. German “*dass er es [hat core [kommen sehen]compl]*). In *ov*-languages (all continental Germanic languages, with the exception of Yiddish belong to this type) this may have led to the tendency to reduce the morphological impact of the original core verb (henceforth felt to be simply an “auxiliary”) on the core element of its original complement (“*sehen*” in our example), which is, consequently, turned into the most neutral verb form available: the simple infinitive (without the prefix *te*).

This hypothesis would present an adequate explanation for the absence of IPP both in the northern dialects of Dutch (which have retained the old *ov*-constructions), and in Yiddish (which has turned into a predominant *vo*-language). The dialects of the transitional zone partly adapted their structures to those of the dominant western and central dialects of Dutch (includ-

ing the standard language); the adaptation may apply to either the word order changes or IPP, or both. The result is, that there is no perfect match between word order tendencies and the presence/absence of IPP in the data taken from those dialects.

1. Inleiding

Voor het verschijnsel van de “infinitivus-pro-participio”, dat in een groot aantal Westgermaanse dialecten optreedt, zijn in het verleden in essentie twee verklaringen voorgesteld: een die uitgaat van (veranderingen in) de volgorde van de verbale elementen in eindclusters, en een die als motor het optreden van het typische voltooid-deelwoordprefix ziet.¹ Allebei die verklaringen zijn in de laatste jaren zwaar onder druk komen te staan doordat uit diverse dialecten telkens weer taalmateriaal werd aangedragen dat met de premissen van alle voorgestelde verklaringsmodellen in strijd bleek. In deze tekst wil ik een nieuwe poging doen om het verschijnsel te vatten, en tegelijk een pleidooi houden voor toepassing van aloude verworvenheden van de taalgeografie bij de interpretatie van “afwijkende” taalfeiten. Een belangrijke premisse daarbij is, dat in taalcontactzones tendensen of regels kunnen gaan werken, die in “kerngebieden” geen kans krijgen.

2. Het fenomeen van de IPP (infinitivus-pro-participio)

IPP is, zoals bekend, een fenomeen dat voorkomt in drie- of meerledige werkwoordgroepen (ontstaan door wat in de generatieve grammatica “verb raising” wordt genoemd), met als hoogste werkwoord (V1) *hebben* of *zijn* ter aanduiding van een voltooide tijd. IPP bestaat erin dat het onmiddellijk afhankelijke werkwoord (V2), dat “normaal” in de vorm van een voltooid deelwoord zou moeten komen, in de infinitief verschijnt; maar ook het daaropvolgende werkwoord (V3) kan, zoals in alle drieledige werkwoordgroepen (cf. De Schutter 1995: 38), aanpassingen ondergaan: in plaats van als *te*-infinitief (verderop ook wel eens “lange infinitief” genoemd) kan ook dat werkwoord als “korte”, *te*-loze infinitief verschijnen. De twee fenomenen worden geïllustreerd in (1a-b).²

¹ Verderop (§ 4.3) zal blijken dat die twee stellingen veeleer complementair dan concurrentieel zijn.

² Dat hierbij bijzinnen gekozen worden, heeft uiteraard vandoen met het feit dat in zulke zinnen de basisvolgorde van het Nederlands het dichtste benaderd wordt.

- (1) a. dat ze het *hebben*_{V1} *kunnen/laten*_{V2} *doen*_{V3}
 dat ze het *zijn*_{V1} *gaan/blijven*_{V2} *doen*_{V3}
 b. dat ze het *hebben*_{V1} *durven/zitten*_{V2} (*te*) *doen*_{V3}
 dat ze het *zijn*_{V1} *beginnen*_{V2} (*te*) *doen*_{V3}³

Van de twee procédés is het tweede (vervanging van lange door korte infinitief) het minst verbazingwekkende: het partikel *te* mag een onstabiel element genoemd worden, dat in de loop van de tijden zeker aan toepassingsmogelijkheden gewonnen heeft (cf. b.v. Weijnen 1971: 114, Duinhoven 1997: 191 e.v.), maar dat, juist door zijn makkelijke toevoegbaarheid in het algemeen, alle betekenis, en zelfs een deel van zijn functionele waarde is kwijtgeraakt; daardoor is het dan ook weer verdwenen in omgevingen waar het wel verwacht had mogen worden (b.v. “dat ze heeft *staan* [/] *kijken* - om te blijven *staan* [/] *kijken*”).

Veel verder van elkaar af staan qua functie natuurlijk de (korte) infinitief en het voltooid deelwoord; als werkwoordcomplement (i.e. in combinatie met hulpwerkwoorden) komen ze in “vrije concurrentie” uitsluitend voor bij *komen*, cf.:

- (2) ze kwam razendsnel *aanlopen-aangelopen*

Het is nauwelijks denkbaar dat het vrij marginale geval van concurrentie in (2) de basis gevormd zou hebben voor verspreiding van de infinitief in constructies als die in (1). Het ligt eerder voor de hand dat wij, ter verklaring van IPP, naar inherente kenmerken van IPP-constructies gaan zoeken. Dat zullen wij dan ook doen in § 4.3.

Voordat wij naar een verklaring op zoek gaan, kijken wij na hoe het constructietype zelf, waarin IPP optreedt, eruit ziet. In mijn tekst van 1995 wordt, gedeeltelijk op basis van uit de literatuur i.v.m. Nederlandse (en ook wel Duitse) dialecten bekende gevallen, maar gedeeltelijk ook op basis van een abstracte redenering, een hiërarchie opgesteld van volgordepatronen waarin IPP wel/niet, resp. meer/minder te verwachten valt. Die hiërarchie (die in dit artikel op sommige punten bijgesteld zal worden) ziet er als volgt uit (waarbij er een veel sterkere voorkeur voor IPP is in 3. dan in 2., en hetzelfde in 2. dan in 1.):

- (3) 1.a [[V3-[V2]-V1]] - b [[V2-V1]-V3]
 2.a [V3-[V1-V2]] - b [V1-[V3-V2]]
 3.a [[V2-V3]-V1] - b [[V1-[V2]-V3]]

³ De vorm zonder *te* is beperkt tot het Belgisch-Nederlands

Opm.: Op elke regel staan a en b vrijwel even sterk t.o.v. het IPP-effect; op basis van nogal beperkte gegevens heb ik in De Schutter (1995) nog geponeerd dat IPP in 3.a iets minder voor de hand zou liggen dan in 3.b.

Intussen is gebleken dat in bijna alle volgordetypen zowel gevallen mét als zonder IPP voorkomen, althans als wij alle mij bekende gegevens i.v.m. de West-Germaanse dialecten bijeenleggen. Ik geef eerst een korte presentatie van alle zes de mogelijke volgordetypen.

2.1. *[[V3-[V2]-V1]]* (type: *komen gekund had*)

Dit type komt in het Duits voor in zinnen als die onder (4),⁴ maar het is ook, nog veel ruimer, verspreid in het Fries en de noordoostelijke (Saksische) dialecten in Nederland; uit de Achterhoek, het meest zuidelijke deel van dat laatste gebied, krijgen wij b.v. de zinnen onder (5a), uit de Zaanstreek die onder (5b) (zowel (4) als (5a) naar Blom & Hoekstra, 1996: 80, (5b) naar Hoekstra & Taanman, 1996: 21). In de Nederlandse standaardtaal is het type zeldzaam, maar niet onbekend, zeker niet in het Belgische Nederlands, cf. (6):

- (4) *dass ich es kommen gefühlt habe*
dass er von sich reden gemacht hat
dass wir spazieren gegangen sind
- (5) a. *dat-e komm ekund had* (DAT-IE HAD KUNNEN KOMEN)
dat Ine de fietse maakn eholpen had (HAD HELPEN MAKEN)
b. Van al't goeie dat er weest is, deer moet ... nag wel wat *hangen*
bleven weze (ZIJN BLIJVEN HANGEN)
- (6) *dat ze de was aan de lijn te drogen gehangen hebben*

(4), (5) en (6) representeren het statistisch “normale” patroon voor dit constructietype, met V2 als voltooid deelwoord.

IPP komt echter, met sterke regionale beperkingen, ook voor, getuige de constructie met modaal werkwoord of met causatief *laotn* in de Achterhoek (ook weer uit Blom & Hoekstra, 1996: 76):

- (7) *omdat de Schrieverskring Achterhook en Liemers in de modderspraok*
schrievm willn had (HAD WILLEN SCHRIJVEN)
omdat i'j de veugelkes zingn laotn had (HAD LATEN ZINGEN)

Wat het materiaal uit de Achterhoek betreft blijkt dus dat modale werkwoorden als V2 in beide vormen kunnen verschijnen (cf. resp. 5a en 7), het causatieve woord zelfs alleen in de infinitief.

⁴ Voor het Duits heb ik mij gebaseerd op Ponten (1971).

2.2. *[[V2-V1]-V3]* (type: *begonnen was te regenen*)

Dit type komt, voor zover ik het zie, niet voor in de Duitse standaardtaal. De Nederlandse spreektaal is wat guller, maar alle mij bekende voorbeelden hebben een *VD* als *V2*, cf.:

- (8) dat het *begonnen was te regenen*
dat ze dat *geprobeerd had te pakken*

Bloemhoff (1980), hier geciteerd naar Zwart (1995), geeft voor het Stellingwerfs constructies met perceptiewerkwoorden als *V2*, waarin *IPP* is toegepast (... *zien* [INF] *heb staan* [INF]). Buiten dit geval heb ik in de literatuur geen voorbeelden gevonden.⁵

2.3. *[V3-[V1-V2]]* (type: *te drogen hebben gehangen*)

Ook hier weer blijft de Duitse standaardtaal in gebreke. Het standaard-Nederlands levert wel hier en daar een voorbeeld, steeds zonder *IPP*, cf. (9):

- (9) dat ze de de was *te drogen hebben gehangen*

Uit het Z aans citeert Hoekstra (1994: 135 en 137), mét *IPP*-effect:

- (10) a. ik zel het je wel *zien hebbe lete* (HEBBEN LATEN ZIEN)
b. dat me de veroitgang *teugehouwe hadde moete* (HADDEN MOETEN
TEGENHOUDEN)
c. dat ze de keuningin met een bus deur de streek *raie hewwe lete*
(HEBBEN LATEN RIJDEN)

2.4. *[V1-[V3-V2]]* (type: *had komen gewild*)

Zonder *IPP* komt dit type noch in het Duits, noch in het Nederlands voor. Blom & Hoekstra (1996: 76) geven voor de Achterhoek wél een voorbeeld met een modaal werkwoord:

- (11) omdat ik gaorne/geerne *had komm ewild* (HAD WILLEN KOMEN)

Ze voegen er echter in één adem aan toe dat in hetzelfde dialect ook *IPP* mogelijk is, cf. (12). Ook in andere Nederlandse dialecten komt het type mét *IPP* voor, cf. voor het Z aans de zinnen onder nr. (13), uit Hoekstra (1994: 134). En in het Duits is de constructie bij de meeste typen hulpwerkwoorden

⁵ Hoekstra en Taanman (1996) schrijven dezelfde structuur toe aan de zin “Maar aârs had je ok wel ’n speld hoore kenne vallen”, maar bij nadere beschouwing blijkt dat voor een gedeeltelijk ander fenomeen te staan, cf. § 3.1.

de enig mogelijke, cf. (14). In de Nederlandse standaardtaal lijkt het type niet voor te komen.

- (12) omdat ik gaorne/geerne *had komm wiln* (HAD WILLEN KOMEN)
- (13) dat ik domenie *had worre moete* (HAD MOETEN WORDEN)
die in derloi automobiele *hadde blaive moete* (HADDEN MOETEN BLIJVEN)
- (14) weil ich gerne *hätte kommen wollen* (HAD WILLEN KOMEN)
dass ich ihn *habe kommen sehen* (HEB ZIEN KOMEN)
dass ich es *habe fallen lassen* (HEB LATEN VALLEN)

2.5. [[V2-V3]-V1] (type: *gewild komen had*)

De constructie met V2 in de vorm van een VD helemaal vooraan en V1 achteraan heeft waarschijnlijk in de zuidelijke Nederlandse dialecten bestaan; een getuige daarvan is het nog in (vooral Oost)-Vlaanderen en in Vlaams-Brabant voorkomende:

- (15) dat 'm vandaog(e) *weest vissen 'et* (HEEFT WEZEN VISSEN)

Er kan weinig twijfel aan bestaan dat *weest* het oude prefixloze VD (o.a. van het Middelnederlands) is. Dat juist dit VD in bepaalde dialecten bewaard is gebleven, heeft ongetwijfeld te maken met het ontbreken van een klankverwante infinitief *wezen* in de moderne zuidelijke dialecten (cf. Van den Berg 1938). Des te opmerkelijker is natuurlijk dat zich in de centrale zuidelijke dialecten (het Brabants van de provincies Noord-Brabant en Antwerpen) een “nieuwe” infinitief *weesten* ontwikkeld heeft, met IPP dus. En wellicht ligt in die “natuurlijke” hang naar IPP ook de reden waarom precies in de zuidwestelijke dialecten, dus die dialecten die geen “nieuwe” infinitief op basis van *weest* ontwikkeld hebben, tussen V2 en V3 meestal een “parasitair” *gaan* ontstaan is (“dat 'm vandaag *weest gaan vissen et*”), cf. De Schutter (1974: 85). *Gaan* heeft hier kennelijk de infinitieffunctie opgenomen die als “normaal” in het type werd gevoeld.

Van dit volgordepatroon zijn mij verder uitsluitend voorbeelden met IPP bekend. Stroop (1970: 138) geeft het type op zijn kaart aan in het hele centrale en zuidelijke westen van Nederland. Ook in ouder (Noord)-Nederlands komt het herhaaldelijk voor. Maar vooral vinden wij het patroon in zuidelijke Nederlandse dialecten, waar het tot voor kort bij de meeste hulpwerkwoorden alleenheersend was; ook in het Afrikaans, waar driedelige clusters van dit type weliswaar zeldzaam blijken te zijn, is het patroon het

enige gangbare.⁶ Een paar voorbeelden uit zuidelijke dialecten, in vernederlandsste vorm:

- (16) dat ze *moeten telefoneren hebben*
dat ze *gaan vissen zijn*
dat ze het *laten zien hebben*
dat ze *zitten (te) vissen hebben*
dat ze *beginnen (te) zingen zijn/hebben*
dat ze het *proberen (te) doen hebben*⁷

En voor het Afrikaans en het oudere (informele?) Noord-Nederlands waar het waarschijnlijk op teruggaat, citeer ik uit Ponelis (1993: 336) resp.:

- (17) a. Sou iemand dit *kon doen het* (HEBBEN KUNNEN DOEN)?
b. die hij ... in de kettingh *laten klincken heeft* (HEEFT LATEN KLINKEN,
Jan van Riebeeck, 17de eeuw)

Voor de distributie van infinitieven met en zonder *te* op V3 in dit en het volgende type verwijs ik naar De Schutter (1995: 36-37).

2.6. [[V1-[V2]-V3]] (type: *is gaan regenen*)

Dit type komt in de Duitse standaardtaal helemaal niet voor, maar is bijzonder frequent in het Nederlands, zowel in noordelijke dialecten als in de standaardtaal, waar het bij de meeste V2-woorden het enige toegelaten type is. IPP is bijna steeds de regel, maar er zijn wel een paar uitzonderingen; die hebben uitsluitend V2-werkwoorden die een *te*-infinitief als complement vereisen (cf. voor een uitvoerige discussie: Hoeksema 1980: 242-244). Een voorbeeld uit het Nederlands is:

- (18) dat het *is begonnen te regenen*

Mét IPP hebben wij het patroon o.a. in:

- (19) dat ze het *hebben moeten doen*
dat ze het *hebben laten herstellen*
dat ze het *zijn blijven vragen*
dat ze *zijn wezen vissen*

⁶ Gegeven de erg ruime verspreiding van het patroon klinkt de mededeling van Zwart (1995: 220), dat hij in de Continentaal-West-Germaanse dialecten (althans die "waar hij naar gekeken heeft") dat type niet gevonden heeft, nogal eigenaardig.

⁷ De vormen zonder *te* komen vooral in het westen van Vlaanderen voor (provincies Oost- en West-Vlaanderen).

3. Een paar “merkwaardige” constructietypen

In de mij bekende literatuur worden een paar constructies met werkwoordclusters besproken die weliswaar niet steeds direct met de IPP-problematiek te maken hebben, maar wel een bijkomend licht kunnen werpen op volgordeverschijnselen. Ik wil ze hier alleen maar kort toelichten; bij een definitieve bespreking van verschijnselen in werkwoordclusters zullen ze mee in beschouwing genomen moeten worden.

3.1. *Gesplitste infinitiefcomplementen*

In hun overzicht van werkwoordclusters in het (Zaanse) dialect van de schrijver F. Butter, halen Hoekstra & Taanman (1996: 19) de volgende zin aan:

(20) Maar aârs *had* je ok wel 'n speld *hoore kenne vallen*

Zoals de auteurs zelf opmerken: het is “een merkwaardig geval”; het is het enige in hun materiaal (in totaal 16 gevallen) waarbij *kenne* (“kunnen”) in de infinitief staat. En bovendien heeft het zelf in zijn complement nog een werkwoordcluster (“*hoore vallen*”), waarvan het kerngedeelte “*hoore*” aan zijn eigen directe kern “*kenne*” voorafgaat, en het complement daarop volgt. Dat is een bijzonder ongewoon patroon. Afwijking op dit punt zou ook het voor het Z aans afwijkende patroon i.v.m. IPP tot gevolg gehad kunnen hebben.

3.2. *Dubbele participiumconstructies*

Vrijwel diametraal tegenover de IPP-constructies staan combinaties zoals die gerapporteerd door Bloemhoff (1979: 31), hier geciteerd naar Zwart (1995: 220 vv.):

(21) Zol hi'j dat *daon hebben kund* ((ZOU) ... GEDAAN KUNNEN HEBBEN?)
structuur: [(V1)- [V4-V2-V3]])

In plaats van het vertrouwde beeld met een infinitief waar een VD te verwachten was, hebben wij hier een VD (*kund*) waar structureel een infinitief op z'n plaats was geweest (nl. als direct complement bij *zol*). De VD-specificatie kan alleen maar van het hulpwerkwoord *hebben* komen; het lijkt er dus wel op dat dat zijn “regeer”-invloed in de complexe werkwoordgroep zowel naar rechts als naar links laat gelden, dus zowel naar het ww. dat het regeert als naar dat waardoor het zelf geregeerd wordt.

Een bijzonder interessante waarneming is nu, dat in de bijzin, waarin de vorm *zol* achter V3 terechtkomt, V3 niet als voltooid deelwoord kan verschijnen, maar de verwachte infinitiefvorm aanneemt:

(22) dat hi'j dat *daon hebben kunnen zol* (GEDAAN ZOU KUNNEN HEBBEN)

(22) komt, afgezien van de volgorde, helemaal met het Nederlands overeen (cf. “*gedaan zou kunnen hebben*”): ook hier is er geen sprake van IPP. *Kunnen* gedraagt zich in (22) helemaal zoals te verwachten was: de adjacentie (ook aan de oppervlakte) van de directe regeerder *zol* is blijkbaar voldoende om de verhoudingen weer recht te trekken.

3.3. IPP in het Interferentiefries

Voor de rest van dit verhaal bijzonder interessant is wat in het Fries van hedendaagse jongere sprekers gerealiseerd wordt. Wolf (1996) geeft een groot aantal zinnen uit dat sterk door het Nederlands van school en media beïnvloede Fries. Van belang voor ons zijn de volgende (de “normale” constructie in het Fries wordt tussen rechte haken toegevoegd):

(23) Ik ha dy sangeres *hearre sjongen* (HEB ... HOREN ZINGEN) - **heard sjongen*
[*sjongen heard* - * *sjongen hearre*]

(24) Ik ha juf *sjen rinnen* (HEB ... ZIEN LOPEN) - *sjoen rinnen*
[*rinnen sjoen* - * *rinnen sjen*]

(23) levert geen verrassingen op: tezamen met de nieuwe volgorde [V2-V3] is ook verplicht IPP in de taal binnengedrongen: de ontleening aan het Nederlands verloopt dus op een erg consequente manier. (24) laat zien dat bij een ander V2-werkwoord IPP in de nieuwe constellatie optioneel is: de infinitief *sjen* kan optreden, maar het vD *sjoen* blijft mogelijk.

Wolf (1996: 37) zelf brengt dit verschillende gedrag van de twee V2-werkwoorden in verband met het feit dat *sjoen* een erg afwijkende vD-vorm is, een vorm zonder een van de “normale” vD-uitgangen (hetzij *t/d* bij zwakke werkwoorden, hetzij *sjwa*).

4. Twee mogelijke verklaringen voor IPP

4.1. Samenvatting van de gegevens

Wie de boven voorgestelde chaos aan mogelijke constructies met een onbevangen blik bekijkt, wordt getroffen door een beeld dat wij in de klassieke dialectgeografie vaker aantreffen: concurrentiële taaleenheden of -regels hebben de neiging hele regio's voor zich op te eisen; die regio's zijn niet noodzakelijk volledig homogeen wat de reële keuze betreft, maar het gaat wel om echte verspreidingsgebieden: waar van een paar [x,y] x een stevige plaats veroverd heeft, komt y niet (meer) of (nog) maar met mondjesmaat, onder heel specifieke condities, aan bod: exclusiviteit wordt nagestreefd (op basis

van het principe van de een-op-een-relatie tussen vorm en functie). Wat wij ook uit de dialectgeografie als een heel normaal verschijnsel kennen, is dat van de hybridisering in grensgebieden. Taal is een geheel van onderling uitwisselbare communicatiemiddelen; in grensgebieden leveren contacten naar alle mogelijke richtingen tegenstrijdige tendensen op, die vaak opnieuw geïnterpreteerd worden, en meestal ook tot “foute” aanpassingen leiden. “Fout” moet dan zo verstaan worden, dat zich in de menggebieden wel eens constructies ontwikkelen die in geen van de “moeder”-gebieden mogelijk zijn.⁸

Het gevolg van zo'n situatie van taalvermenging (of taalverwarring) is dat in de mengzones heel nieuwe constructietypen ontstaan. Wat het complex van taalfeiten i.v.m. de volgorde in driedelige werkwoordclusters betreft, levert het Nederlandse taalgebied grosso modo het volgende beeld op:

1. V3-V2 komt in alle gevallen in die volgorde in Friesland en Groningen-Drente (cf. o.a. Stroop 1970: 136). Dat gebied zet zich kennelijk in het noorden van Duitsland voort, cf. Den Besten & Edmondson (1983). In het hele gebied volgt in driedelige eindgroepen V1 (*hebben/zijn*) op de twee andere werkwoorden.
2. V2-V3 is bij de overgrote meerderheid van de V2-werkwoorden de enige mogelijkheid in het grootste deel van het Nederlandse taalgebied, cf. Stroop (1970: 138, kaarten 5 en 6). De plaats van V1 is variabel: het volgt meestal op [V2-V3] in het zuiden (België), het gaat er meestal aan vooraf in het Nederlandse deel van de regio.
3. Alleen de dialecten in Noord-Holland en de “Saksische” dialecten ten oosten van de IJssel blijken menggebieden te zijn: zowel V2-V3 als V3-V2 komen frequent voor, cf. Stroop (1970); kaart 5 (p. 138 van dat artikel) geeft op dit punt een bijzonder overtuigend beeld.

Voor de rest van het verhaal van groot belang is ook nog dat de Friese en de noordelijke Saksische dialecten in het *vd* geen prefix hebben. Dat is ook zo in de noordelijke, “West-Friese” dialecten van Noord-Holland. Alle andere dialecten hebben als prefix *ge* of *e* (sjwa). Sommige onderzoekers hebben een oorzakelijk verband menen te zien tussen *IPP* en het al dan niet voorkomen van een *vd*-prefix. Ik probeer in § 4.2 een en ander samen te vatten.

⁸ Een heel bekend verschijnsel, maar zeker niet het enige in deze kontekst, is dat van de hypercorrectie: een regel wordt uit een aangrenzend taalgebied overgenomen, maar krijgt een wijder bereik dan de oorspronkelijke versie.

4.2. *Al dan niet voorkomen van VD-prefix en IPP.*

Lange (1981), en in zijn spoor Vanden Wyngaerd (1994), leggen een expliciet verband tussen het al dan niet voorkomen van een VD-prefix in een taalvariëteit en het al dan niet optreden van IPP.⁹ Op het eerste gezicht hebben zij een bijzonder sterke zaak: IPP komt inderdaad (vrijwel) alleen voor in varianten mét een VD-prefix. Toch ben ik niet geneigd die hypothese zonder meer over te nemen. Er zijn daar twee belangrijke redenen voor:

1. Het oorzakelijke verband tussen het louter formele kenmerk van het VD en de syntactisch bepaalde keuze tussen VD en infinitief is allesbehalve duidelijk. Vanden Wyngaerd stelt dat het voorkomen van het typische *ge*-prefix is, dat toepassing van IPP in veel Continentaal-Germaanse variëteiten tegenhoudt, en verbindt dat feit met de richting van de vertakking in de clusters.

Wolf (1996: 35) vat de eis op de morfologie als volgt samen:

“Prefixgeneralisatie: een prefix mag in een werkwoordelijke eindreeks niet worden gerealiseerd bij een werkwoord dat een ander werkwoord in zijn complement heeft”.

Hierbij dient wel nog opgemerkt te worden dat Wolf zelf voor de verklaring van afwijkende volgordes¹⁰ in het Interferentiefries, naar het al dan niet optreden van typische VD-*uitgangen* grijpt (p. 37). Dat is een sterke indicatie dat, als er al van een morfologische conditionering bij het IPP-effect sprake is, die niet zozeer met het prefix te verbinden valt, maar vooral met het optreden van specifieke VD-morfologie, van welke aard die ook is.¹¹

2. Belangrijker is de waarneming dat de correlatie tussen de twee verschijnselen niet perfect is. Die zou dat alleen maar zijn, als elk van de volgende deelstellingen klopt:

- 1a. Alle dialecten met IPP hebben een VD-prefix.
- 1b. Alle dialecten met VD-prefix hebben IPP-constructies.
2. Een dialect met VD-prefix heeft geen constructies waarin IPP niet wordt toegepast.

⁹ Ook Hoeksema (1980: 240-242) legt, in navolging van Thiersch, een expliciet verband tussen IPP en het optreden van een VD-prefix.

¹⁰ Het is al gebleken dat er sterke correlaties zijn tussen het optreden van IPP en de volgorde in het cluster; de tekst van Wolf bevat daar trouwens ook voorbeelden van.

¹¹ *Sjoen* in (24) is natuurlijk een VD, maar qua formatie is het oppervlakkig heel goed te vergelijken met de infinitief *sjen*, en juist niet met vrijwel alle andere VD's.

- Voor zover ons overzicht in § 2 reikt, klopt deelstelling 1a; alleen het Interferentiefries wijkt af, maar dat is dan ook per definitie een dialect met sterke invloed van buitenaf. Ook 1b klopt, althans als wij de stelling beperken tot dialecten van de Germania die fundamenteel ov-structuur hebben. Onder de vo-talen (Engels, alle Scandinavische talen en Jiddish) heeft alleen het laatste een vd-prefix. Als vo-taal kent het echter absoluut geen IPP, cf.:

(25) Ikh gloyb (az) ikh wot ez *gekint tin* (IK GELOOF DAT IK HET HAD *KUNNEN DOEN*)

- Rest dan nog hypothese 2. Het is heel duidelijk dat die door de waarnemingen onderuit wordt gehaald: alle mij bekende dialecten met vd-prefix, dus niet alleen die van de grens- of mengzones, hebben ook constructies zonder IPP. Die zijn altijd formeel of semantisch af te bakenen, maar een syntactische reden waarom ze zich aan IPP onttrekken, ligt niet voor de hand.

Betekent dit dat IPP niets met het optreden van het vd-prefix, of ruimer gesteld, met het optreden van vd-morfologie te maken heeft? Natuurlijk niet: er blijkt wel degelijk een ruime correlatie te zijn tussen de twee gegevens, en dat geeft op z'n minst te denken. Alleen: aan- of afwezigheid van vd-morfologie is in geen geval determinerend, en dus dient verder onderzocht te worden welke andere factoren een rol spelen. Dat is het punt waar de tweede hypothese in beeld komt: de rol van de interne volgorde in het verbale cluster ter verklaring van het relatieve verschijnsel IPP.

4.3. Volgorde en het IPP-effect

De eerste die, bij mijn weten, IPP expliciet met volgordepatronen in verband heeft gebracht, was Den Dikken (1989), en die z'n hypothese werd verder ontwikkeld door Hoekstra (1994); voor het Noord-Hollands althans postuleert die een samenhang met vooropplaatsing van V1 t.o.v. V2. Hoewel dat ter verklaring van IPP in andere variëteiten niet voldoende is (cf. boven voor [[V2-V3]-V1], dat vrijwel altijd het effect vertoont), lijken wij met die stelling een eind vooruit te komen: de typen in 1.a-b van (3) hebben in elk geval V1 achter V2, en we hebben gezien dat de zeldzame gevallen met IPP voor dit type uit het grensgebied tussen de geografische kernzones komen.

Hoekstra's generalisatie dekt echter lang niet het hele complex van feiten: letterlijk alle volgordetypen vertonen immers gevallen met IPP. Daarom heb ik zelf het voorkomen van IPP met een wat complexer gegeven verbonden (1995: 37); zowel het "behoud" van de volgorde [V2-V1] als de "coherentie" van dat deelpatroon zou een rol spelen als "trigger": zolang V2 en

V1, in die volgorde, vlak op elkaar volgen, zou van IPP geen sprake zijn.¹² In alle andere gevallen (2.a-b en 3.a-b van (3)) is het wel mogelijk of zelfs verplicht.

Een nadeel van die voorstelling is wel (net als bij die van Hoekstra trouwens), dat we impliciet [V2-V1] als het “normale” patroon behandelen; dat zou immers het patroon zijn, waarbij ook de normale morfologische regels gerespecteerd blijven. Nu is die volgorde historisch zeker wat in een consequente ov-taal verwacht mocht worden zolang V2 als een “complement” van V1 gold en ook zo “gevoeld” werd. Maar of de noodzaak ook bleef bestaan op het ogenblik dat de twee werkwoorden in een hechte “werkwoordelijke eindgroep” werden opgenomen, is allesbehalve zeker: van dat ogenblik af kon [V1-V2] immers best als concurrent gaan optreden.¹³ Het lijkt er eerder op dat bij adjunctie van werkwoorden (of gehelen met een ww. als kern, cf. Den Besten & Edmondson 1983: 199-201) aan hogere werkwoorden, principieel zowel rechter- als linkeraanhechting mogelijk is; onze waarnemingen in §2 bevestigen dit. Het is zelfs zo dat binnen een zelfde taalvariëteit voor beide richtingen gekozen kan worden, met als “trigger” het hogere werkwoord, cf. Blom & Hoekstra (1996: 81), en, nog pregnanter: dat in bepaalde variëteiten een zelfde werkwoord beide volgordes verdraagt. Ter illustratie:¹⁴ is het hogere werkwoord een echt auxilium zoals *hebben*, *zijn*, *worden*, dan is in de Nederlandse standaardtaal de richting vrij; bij de meeste andere “kern”-werkwoorden gebeurt de aanhechting verplicht of bij voorkeur rechts, bij *leggen*, *zetten* e.d. (die primair causatief zijn) gebeurt het verplicht links. In tegenstelling met wat eigenlijk, op basis van de principiële unidirectionaliteit van rectieverschijnselen, verwacht had mogen worden, heeft die principiële ordeningsvrijheid in se geen gevolgen voor de formele regels die ermee verbonden zijn; cf. wat gebeurt bij tweeledige groepen:

¹² Uit het overzicht in deze tekst blijkt dat IPP wel gesignaleerd wordt in het contactgebied tussen de twee “kernzones”; het effect kan daar het gevolg zijn van ontlening.

¹³ Dit betekent natuurlijk nog niet dat [V1-V2] van dat ogenblik af ook het “normale” patroon moest worden, de assumptie van Zwart (1995: 516) dus; verwijzing naar Engels en Scandinavisch in dit verband is bijzonder weinig overtuigend: die talen vertonen *fundamenteel* een vo-structuur, terwijl alle continentaal-Westgermaanse talen behalve het Jiddish ov hebben (het Jiddish heeft trouwens nog wel wat resten van ov-structuur overgehouden). Zoals in § 4.2 al gezegd is, kent het Jiddish, net zoals het Engels of de Scandinavische talen, ook geen IPP-effect.

¹⁴ Cf. in dit verband ook wat Blom & Hoekstra (1996: 79) over het Achterhoekse dialect zeggen.

- (26) a. dat ik *gelopen heb/ben* - dat ik *heb/ben gelopen*
b. dat ik *zal lopen* - dat ik *lopen zal*

In tweeledige groepen met als hoogste werkwoord *hebben/zijn* verschijnt V2 altijd als v_D , onafhankelijk van de plaats, en bij een “modaal” werkwoord verschijnt even principieel een infinitief.¹⁵ En ook als in een drieledige groep V2 en V3 in de historisch “correcte” volgorde [V3-V2] staan, is er helemaal niets aan de hand met de formele invloed van V1 op V2, cf. zinnen zoals in (27), waarin V2, geheel volgens de verwachtingen, als v_D verschijnt:

- (27) a. dat ze de handdoek op de radiator *te drogen gelegd had* _{v_I}
b. dat ze de handdoek op de radiator *te drogen had* _{v_I} *gelegd*

Er is dus kennelijk méér nodig om IPP op gang te brengen dan de onderlinge volgorde en contingentie van V1 en V2. Analyse van de beschikbare data levert een beeld op dat nog een stuk complexer is dan wat ik in 1995 geschetst heb, maar dat toch in drie punten samen te vatten is:

- IPP wordt bevorderd als V2 en V3, in welke volgorde ook, onmiddellijk bij elkaar aansluiten.¹⁶
- IPP wordt tegengewerkt door contingentie van V1 en V2, in welke volgorde ook.
- Als beide factoren tegelijk gerealiseerd zijn, is het de laatst voorkomende contingentie die de doorslag geeft (bij het cluster [V1-V2-V3] dus [V2-V3], bij [V3-V2-V1]: [V2-V1]).

Op basis van de drie complementaire factoren mogen wij dus verwachten:

1. [[V3-[V2]-V1]]: beide contingenties zijn gerealiseerd; de laatst voorkomende is [V2-V1]; dominant is dan ook de constructie zonder IPP; uit ons overzicht blijkt dat IPP inderdaad marginaal is wat het aantal “getroffen” werkwoorden betreft, en dan nog alleen in de contactzone voorkomt.
2. [[V2-V1]-V3]: [V2-V1] bepaalt dat IPP niet-preferentieel is; toch komt het als alternatief in sommige constructies voor in de Stellingwerven, een typisch contactgebied dus, waar het verschijnsel dus ook alweer heel goed op ontlening teruggevoerd kan worden.

¹⁵ Den Besten & Edmondson signaleren voor het Duits een interessante afwijking op dat principe: als het complement van *haben* een modaal werkwoord is, krijgen wij in tweeledige groepen resp. “dass er es gekonnt hat” en “dass er es hat können”. In het Nederlands hebben noch de standaardtaal noch de mij bekende dialecten iets vergelijkbaars.

¹⁶ Dit deel van de regel sluit aan bij de motivering die Hoeksema (1980: 241) geeft voor het door hem geponeerde verband tussen IPP en het optreden van een prefix bij het v_D .

3. [V3-[V1-V2]]: [V1-V2] bepaalt opnieuw dat IPP niet-preferentieel is. Ook hier levert ons materiaal een uitzondering op, in het Z aans; ook dit dialect staat ongetwijfeld onder invloed van het zuidelijke kerngebied (centraal en zuidelijk Holland, en Utrecht); daar komt uiteraard ook nog de invloed van de standaardtaal bij.
4. [V1-[V3-V2]]: [V3-V2] zorgt voor toepassing van IPP, behalve nogal marginaal (wat het aantal getroffen werkwoorden betreft) in de Achterhoek, alweer typisch een contactgebied.
5. [[V2-V3]-V1]: [V2-V3] zorgt nogmaals voor toepassing van IPP; V2 verschijnt als *vd* in ons materiaal alleen in de marginale verouderde constructie met *weest* in het zuidwesten van het taalgebied (de “Vlaamse” dialecten).
6. [[V1-[V2]-V3]]: beide contingenties zijn gerealiseerd; de laatst voorkomende zorgt ervoor dat IPP dominant aanwezig is; uitzonderingen zijn er, behalve in een aantal dialecten uit menggebieden, ditmaal ook in de standaardtaal.

Samenvattend kunnen wij stellen dat de predicties op basis van de drie complementaire deelregels heel goed uitkomen. Behalve bij 1. en 6. mag theoretisch een strikte regelmaat verwacht worden. Dat dat niet over de hele lijn uitkomt, heeft vandoen met het feit dat in het contactgebied tussen de kernregio's vaak volgordetendenzen uit de kern worden overgenomen, zonder dat meteen ook de morfologische aanpassingsregel meekomt; of omgekeerd: dat wel de morfologische, maar niet de lineariseringsregel de overstap maakt.

De “prestaties” van de drie deelregels lijken mij uitstekend te zijn. Toch blijven wij met een vraag zitten: hebben die deelregels nu ook “functionele” realiteit? M.a.w. reflecteren ze ergens iets van de behoeften die in het taalsysteem bestaan, de behoefte aan helderheid, eenduidigheid en functionele eenvoud? M.i. is het antwoord affirmatief:

- Van morfologische aanpassing wordt algemeen aangenomen dat die gebeurt onder directe zusterschap; een V1 die *zo*, onder “regeren”, een instructie [+vd] aan zijn zuster meedeelt, doet dat in de praktijk vaak aan een cluster [V2-V3 / V3-V2]. Er is natuurlijk in se niets op tegen dat het kenmerk binnen dat complement nog eens naar het kerngegeven V2 doorgegeven wordt, maar dat vereist wel een extra instructie.
- Als het cluster [V2-V3 / V3-V2] een sterke semantisch-functionele eenheid vertoont, ligt toepassing van die extra procedure minder voor de hand. Het boven voorgestelde materiaal is volledig compatibel met de stelling van o.a. Den Besten & Edmondson (1983: 173-174), dat voor toepassing van IPP de volgende hiërarchie bestaat: modaal > aspectisch >

causaal > perceptief.¹⁷ Zodra de kracht van de functionele eenheid een kritische grens overschrijdt (zo'n "grens" kan verschillen van dialect tot dialect), is V2 niet meer vrij om onafhankelijk een morfologisch kenmerk op te nemen. Het morfologische kenmerk kan dan in theorie doorgeschoven worden naar het cognitief belangrijkere "hoofdwerkwoord",¹⁸ ofwel gewoon geneutraliseerd worden. Dat laatste hebben wij typisch bij het IPP-effect: V2 (maar vaak ook V3) verschijnt in de "neutrale" vorm, de korte infinitief; in mijn interpretatie betekent dat gewoon dat de regel van de morfologische aanpassing genegeerd wordt!

Hoe verder de conditionerende factor in V1 van V2 verwijderd is, hoe sterker het IPP-effect gaat werken. Of omgekeerd natuurlijk: IPP, zelfs als dat op basis van de semantische conditionering te verwachten is, wordt minder waarschijnlijk wanneer V2 onmiddellijk bij V1 aansluit.

Het moeilijkst te duiden onderdeel van de regel blijkt wel het feit te zijn dat de laatst optredende contingentie de doorslag geeft. Een mogelijke ratio, die dan toch weer naar het immanente ov-karakter van de Continentaal-West-Germaanse talen lijkt te verwijzen, is dat een werkwoordcluster bij voorkeur van rechts uit geanalyseerd wordt; in [[V3-[V2]-V1]] wordt dus V1, bij afwezigheid van tegenindicaties, als kerngegeven "herkend", en daar wordt bij voorkeur V2 als direct complement bij aangehecht; V2 zelf krijgt bij de interpretatie dan weer V3 als complement toegewezen. In [[V1-[V2]-V3]] daarentegen kan in eerste instantie V3 niet als clustervormend woord herkend worden, maar zodra links daarvan wel zo'n woord "ontdekt" wordt waarmee V3 zelf een cluster kan aangaan, heeft die clustering plaats. Dat geheel gaat dan een nieuwe clustering aan met V1; [V2-V3] is als geheel dan vaak zo sterk dat "infiltratie" van het kenmerk [+VD] niet mogelijk is.

¹⁷ Een mooi voorbeeld van het belang van die hiërarchie is wat er gebeurt bij de semantisch toch wel erg verwante werkwoorden *liggen* en *leggen* (het eerste aspectisch, het tweede primair causaal, maar met een aspectische connotatie): resp. "dat het wasgoed *heeft liggen (te) drogen* - *dat we het wasgoed te drogen hebben gelegd*". Zowel volgorde van de elementen als toepassing van het IPP-effect zijn verschillend.

¹⁸ Dat fenomeen hebben wij b.v. als het morfologische element *te* van de lange infinitief aan het tweede werkwoord aangehecht wordt, zoals gebruikelijk in veel zuidelijke Nederlandse dialecten (b.v.: ... *om dat toch nog kunnen te doen* (= te kunnen doen), of wanneer in schrijftaal de onvoltooid deelwoorduitgang aan het tweede werkwoord wordt aangehecht, cf.: "... zichzelf *laten drijvend* op de golven". Ook nog te vergelijken is de volgende Duitse zin, geciteerd door Den Besten & Edmondson (1983: 177): "Ich bin alt genug, die Entwicklungen haben verfolgen zu können" (*zu* hoort bij het hele cluster en zou dus bij het "hoogste" werkwoord, *haben*, verwacht mogen worden; in werkelijkheid wordt het aan V2 toegevoegd).

4.4. *Besluit: IPP als een gradueel verschijnsel*

In wat voorafgaat is het al dan niet optreden van IPP als een probabilistisch effect op basis van twee mogelijke contingenties voorgesteld. De waarschijnlijkheidsberekening verloopt voor de zes mogelijke volgordepatronen als volgt:

- a. Discontinuïteit van V1 en V2 leidt bijna dwangmatig tot IPP; het gaat dan om de volgende patronen:¹⁹
V1-V3-V2 en V2-V3-V1
- b. Bij dubbele continuïteit is toepassing van IPP afhankelijk van het rechtsdominante cluster.
 1. Rechtsdominantie van [V2-V3] leidt tot preferentiële toepassing van IPP; cf. het volgende patroon:
V1-V2-V3
 2. Rechtsdominantie van [V2-V1] leidt preferentieel tot afwijzing van IPP; cf. het patroon:
V3-V2-V1
- c. Discontinuïteit van V2 en V3 brengt bijna automatisch afwijzing van IPP mee; cf. de twee laatste patronen:
V3-V1-V2 en V2-V1-V3

Het overzicht in §2 komt relatief goed met deze voorspellingen overeen. Toch is de correspondentie ook voor a en c niet absoluut. Om dat te verklaren zullen wij in §5 de “regionale dimensie” mee in beschouwing nemen.

5. De regionale dimensie

Het bovenstaande voorspelt dus dat in ov-taalvariëteiten met consequente richting van de aanhechting bij verb-raising, IPP dominant aan- resp. afwezig zal zijn, en dat bij variabiliteit in die aanhechting verschillende patronen zullen optreden; die zijn grosso modo (als er geen interferentie is opgetreden) voorspelbaar. Het Fries-Nederlandse taalgebied valt nu duidelijk uiteen in een relatief klein noordelijk [[V3-[V2]-V1]] gebied, zonder IPP,²⁰ en een

¹⁹ Bij de voorstelling wordt enkel rekening gehouden met de interpretatieve verbanden. Hoe die aan structurele verhoudingen gerelateerd moeten / kunnen worden is allesbehalve een triviale kwestie, maar is geen onderwerp van deze studie.

²⁰ Friesland blijkt wel een “gerundium-pro-participio” te kennen (cf. o.a. Gertjan Postma, 1995). Over het verschijnsel is mij niet bij benadering genoeg bekend om het t.o.v. de “Nederlandse” en “Duitse” verschijnselen te kunnen duiden. Twee mogelijkheden zijn de volgende: Het kan om een volledig vergelijkbaar verschijnsel gaan als in het Nederlands (het gerundium is functioneel nauw verwant aan de infinitief), het kan ook zo geïnterpre-

groot westelijk-zuidelijk gebied met variabele richting (hoewel [[V1-[V2]-V3]] in het centrale deel zeker het meest frequente patroon is, cf. Stroop 1970), met IPP, die over de hele lijn door de boven voorgestelde driedelige regel bepaald wordt.

De tussenliggende gebieden, een groot deel van Noord-Holland in het westen, en het deel van het “Saksische” gebied ten zuiden van Friesland, Groningen en de noordelijke helft van Drente in het oosten, lijken het regelsysteem grosso modo te volgen, maar vertonen toch ook een aantal interessante afwijkingen. Die zijn m.i. volledig te verklaren vanuit de hypothese dat een oorspronkelijk “noordelijk” systeem in die regio’s onder sterke invloed van het westelijke en zuidelijke systeem is geraakt. Daardoor kunnen volgordeveranderingen opgetreden zijn, die in de oorspronkelijke dialecten IPP tot gevolg hadden, maar die eigenschap niet meegenomen hebben. Maar ook het omgekeerde was natuurlijk mogelijk: IPP is overgenomen, zonder dat de eigenlijke conditionerende volgorde meekwam. Onderzoek van die feitencomplexen op mikroschaal lijkt mij in dit hele gebied een absolute voorwaarde om het fenomeen van het IPP-effect in de Nederlanden helemaal te doorzien. Wat mij op dit ogenblik echter bekend is, volgt tendensen die in de taalgeografie voor elk domein van de taal (fonologie, morfologie, syntaxis, lexicon) zijn waargenomen.

6. Algemeen besluit: een programmaverklaring

Het zal duidelijk zijn dat, zolang niet een echt representatief staal van mogelijkheden in de werkwoordelijke eindgroep van de Continentaal-West-Germaanse dialecten bekend is, geen enkele redenering op basis van welke hypothese ook, volledig sluitend kan zijn. Gewenst is een volledige inventaris van wat in de hedendaagse dialecten en cultuurtalen mogelijk is, en een betrouwbaar overzicht van wat daar in de tijd aan vooraf is gegaan. Ideaal zou bovendien zijn dat de interferenties tussen al die taalvormen, ook in het verleden, mee in beschouwing genomen konden worden, helaas een onhaalbare kaart.

Wel haalbaar en zeker gewenst is het dat onderzoekers rekening houden met de bijzonder complexe gegevens van ontlening en interferentie in de *hedendaagse* variëteiten. Het feit dat in taal- (of dialect)-contactzones nieuwe

teerd worden, dat het gerundium als zodanig een functionele herinterpretatie heeft gekend, en in bepaalde constructies als een soort voltooid deelwoord is gaan functioneren (Postma deelt mij mondeling mee dat dit de koerante “verklaring” onder frisisten is, maar dat die mening gecontesteerd moet worden). Hoe dan ook, de oorzaak voor de (facultatieve) overgang kan in het Fries dus niet in volgorde-eigenaardigheden gezocht worden.

constructies ontstaan, kan op een transitietoestand wijzen; in zo'n geval kan er een serieuze afwijking zijn tussen wat op basis van onderliggende conditionerende factoren verwacht mag worden, en wat reëel in het taalgebruik verschijnt. Worden interferentieverschijnselen uiteindelijk persistent, dan kan dat ook tot herinterpretatie van het taalsysteem zelf leiden. Dat wil zeggen dat de regels van het vroegere stadium gewoon door heel nieuwe regels vervangen worden.

Bibliografie

- ABRAHAM, WERNER (ED.)
1983 *On the formal syntax of the Westgermania* - Linguistik Aktuell, Amsterdamer Arbeiten zur theoretische & angewandten Linguistik. John Benjamins Publishing Company, Amsterdam/Philadelphia
- BERG, B. VAN DEN
1938 *Oude tegenstellingen op Nederlands taalgebied; een dialectgeografisch onderzoek met zes kaarten*. Leiden
- BESTEN, HANS DEN & JEROLD A. EDMONDSON
1983 "The verbal complex in Continental West Germanic". In: W. Abraham (ed.), 155-216
- BLOEMHOFF, H.
1979 "Heranalyse van een Stellingwerper Oppervlaktestructuur". In: *Us Wurk* 1979, 31-38
- BLOM, ELMA & ERIC HOEKSTRA
1996 "IPP en Werkwoordsvolgorde in het Achterhoeks". In: *Taal en Tongval* 48, 72-83
- DIKKEN, M. DEN
1989 "Verb Projection raising en de analyse van het IPP-effect". In: *Tabu* 19, 59-76
- DIKKEN, M. DEN & K. HENGEVELD
1995 *Linguistics in the Netherlands 1995*. John Benjamins, Amsterdam
- DUINHOVEN, A.M.
1997 *Middel nederlandse syntaxis - synchroon en diachroon. 2. De werkwoordgroep*. Martinus Nijhoff, Groningen
- HOEKSEMA, JACK
1980 "Verbale verstrengeling ontstregeld". In: *Spektator* 10, 221-249
- HOEKSTRA, ERIC
1994 "Woordvolgorde en het Infinitivus-Pro-Participio Effect in het Zaaans". In: *Taal en Tongval* 46, 132-141
- HOEKSTRA, E. & W. TAANMAN
1996 "Een Westfrieze gradatie van het Infinitivus-Pro-Participio effect". In: *Nederlandse Taalkunde* 1, 13-35
- LANGE, KLAUS-PETER
1981 "Warum Ersatzinfinitiv?". In: *Groninger Arbeiten zur Germanistischen Linguistik* 19, 62-81
- PONELIS, FRITZ
1993 *The development of Afrikaans*. Duisburger Arbeiten zur Sprach- und Kulturwissenschaft. Peter Lang, Frankfurt am Main
- PONTEN, JAN PETER
1971 De "Infinitivus pro Participio". Een verschijnsel uit de Duitse syntaxis, belicht vanuit het Nederlands." In *Handelingen van de Koninklijke Zuidnederlandse Maatschappij voor Taal- en Letterkunde en Geschiedenis* 25, 229-243
- POSTMA, GERTJAN
1995 "Gerundium-pro-Participio yn it Frysk". Abstract van een lezing gehouden op de *Tema-dei oer Tiidwurds kloften*, Taalkundich Wurkforban, Fryske Akademy, Ljouwert, desimber 1995.

G. De Schutter

- SCHUTTER, G. DE
1974 "Wezen vissen. Dialektgeografie van een constructie". In: *Taal en Tongval* 26, 70-85
- SCHUTTER, G. DE
1995 "Werkwoordvolgorde en het IPP-effect in het Nederlandse taalgebied". In: *Taal en Tongval* 47, 31-39
- STROOP, JAN
1970 "Systeem in gesproken werkwoordsgroepen". In: *Taal en Tongval* 22, 128-147
- WEIJNEN, A.A.
1971 *Schets van de geschiedenis van de Nederlandse syntaxis*. Van Gorcum, Assen
- WOLF, HENK
1996 "IPP en morfologische markering". In: *Tabu* 26, 34-40
- WYNGAERD, G. VANDEN
1994 "IPP and the structure of participles". In: *Groninger Arbeiten zur Germanistische Linguistik* 37, 265-276
- ZWART, C. JAN-WOUTER
1995 "A note on verb clusters in the Stellingwerf dialect". In: M. Den Dikken & K. Hengeveld (1995), 215-226.